

Obraz vztahu člověka a přírody v poezii

V poezii člověk často užívá obrazů z přírody. Nebo samotnou poezii přírodě adresuje. Poezie je pradávným způsob, jak definovat svoje místo ve světě, svůj vděk za okolí. V programu skrze prožívání i analýzu vybraných básní zcitlivujeme vlastní smysly pro vztah s přírodou. Program vede nakonec i k vyjádření vlastních pocitů skrze básně.

Cíle	<ul style="list-style-type: none">• Účastníci a účastnice se nacítí na krajinu kolem. Pojmenují podobnosti, které vidí mezi našim cítěním a cítěním přírody.• Účastníci a účastnice analyzují básnické prostředky s cílem pochopit sdělení básně, zaměřují se při tom na přístupy k přírodě.• Účastníci a účastnice pojmenují vlastní vztah k přírodě, která nás obklopuje.
Doba trvání	195–255 minut
Věk	15+
Prostředí k realizaci	Program je nejlepší realizovat v horách, v lese, v lesoparku za městem. Také se hodí mít jasně danou cestu, kterou jdeme nejprve tam a pak zase zpátky. Další variantou je využít větší ohraničený areál okolo tábora nebo horské chaty. Doporučujeme lesní nebo polní cestu, ideálně takovou, kterou většina skupiny nezná úplně jako své boty.
Pomůcky	vybrané a vytištěné básně, se kterými chcete pracovat, tužku/propisku a papír pro každého

Realizace

Uvedení do tématu (5 minut)

Na začátku uveďte účastníky a účastnice do tématu: *Mnoho básníků a básniček využívalo popis krajiny k vyjádření vlastních citů – vášně, uzavřenosti, rozervanosti. Příkladem může být třeba Máchův Máj nebo Erbenovy Svatební košile. Někdy jde o pouhou přírodní lyriku, kdy samotný popis přírody je sám o sobě cílem, někdy jde o již zmíněnou pomoc při vyjádření vlastních (po)citů a jindy je v díle samotném už přítomný i určitý děj zachycující vztah mezi člověkem a jeho okolím. Dnes budeme krajinu a přírodu prožívat podobně jako básníci a básničky a básně prožívat, analyzovat a třeba i tvořit.*

Jak se cítí příroda kolem nás? (15 minut)

Uveďte: *Pokusíme se nyní nacítit se na krajinu kolem nás a na základě toho zkusíme zjistit, jestli a jaké jsou podobnosti mezi naším cítěním a cítěním přírody.*

Se skupinou si stoupněte do kruhu, ideálně tak, aby bylo dobře vidět na přírodu okolo.

- Položte otázku: *Jak se asi cítí příroda kolem nás? Nechte chvíli na zamyšlení.*
- Dále mohou účastníci a účastnice říct, co je napadlo, a to buď postupně po kolečku, anebo jako tzv. popcorn, tedy v jakémkoli pořadí.
- Do kolečka pak zadejte otázku: *Proč myslíte, že básníci a básničky tak často propojují lidský pocit s popisem krajiny? Čím se přírodě podobáme?*
- Můžete v průběhu odpovědi zapisovat nebo jen na závěr shrnout věci, které zazněly.

Přemostěte do další aktivity: *Byla tu řeč o propojení přírody a našich pocitů, protože právě toto propojení používají velmi často básníci a básničky. Ať už jde o biblické Žalmy, středověké písně, renesanční sonety nebo třeba básně z doby romantismu – to vše se obrací k přírodě. Ale ne vždy stejným způsobem, proto se ptáme, jak se vztah člověka a přírody objevuje v jednotlivých dílech. Tato díla o přírodě a člověku budeme dále zkoumat.*

Výběr a analýza básně (20 minut)

Program zahajte výkladem o tom, že může být víc druhů vztahů mezi člověkem a přírodou. Je možné zmínit koncept Joanny Macy. Uveďte: *My teď v jednotlivých básních budeme hledat vztah člověka k přírodě, který zobrazují. Jednotlivé básně jsou vybrané tak, aby nabízely širší pole přístupů a výkladů. Některé už citelně reagují na odcizení člověka přírodě (Walt Whitman) a na klimatickou katastrofu (Ed Robinson). V jiných je obraz přírody jako nekonečného „zdroje“ (Charles Baudelaire). V některých básních obraz krajiny slouží k silnějšímu vyjádření pocitů autora (například Jiří Orten, žid žijící v třicátých letech ve fašizující se Evropě).*

Dopředu uzpůsobte počet básní počtu studujících. Dobře se pracuje přibližně s šesti až devíti básněmi. Pokud se účastní větší množství lidí, rozdělte je do menších skupin, které svým počtem budou odpovídat počtu použitých básní.

- Básně můžete rozmístit na stůl nebo doprostřed kruhu a nechat jednotlivce a skupiny, ať si jednu vyberou.
- Básně si pak v klidu přečtou (lze potichu či ve skupině nahlas) a mluví o tom, jak na ně působí a jaký vztah mezi člověkem a přírodou ta která báseň zachycuje.

Až budou mít skupiny své básně přečtené a rozmyšlené, co podle nich znamenají, mohou přemýšlet nad tím, jak je představit ostatním. Vyrazíme za tímto účelem na krátkou procházku/výlet.

Procházka a výběr místa vhodného pro čtení básně (90–120 minut)

Zorganizujte menší procházku přírodní krajinou, nejlépe takovou, aby se dalo vrátit stejnou cestou. Ideální je členitá cesta dlouhá třeba kolem tří kilometrů, na které není přílišný hluk a která kýtá mnoho příjemných míst k zastavení. Cestou tam hledejte vhodná místa pro čtení básně.

Na zpáteční cestě se na jednotlivých místech s celou skupinou zastavte.

- Jednotlivci nebo skupinky samy vyberou vhodný výhled a zorganizují skupinu, tak aby dobře slyšela báseň. Poté báseň přečtou.
- Dále vysvětlí, jaký vztah k přírodě v básni vidí, a nechají ostatní reagovat.
- Po každé básni vedte debatu o tom, jak na nás báseň působí. Každý člověk by měl mít možnost vyjádřit své pocity a svůj názor a zároveň by měla debata směřovat k prohloubení poznání.

Po přečtení poslední básně se skupina vrací na původní místo, vybíráme takové, kde může být delší doba. Na závěr účastníky a účastnice vyzveme, ať každý či každá zvlášť přemýšlejí nad tím, jaký vztah k přírodě mají. To pak budou zaznamenávat v rámci další aktivity.

Psaní vlastní básně (45 minut)

Účastníky a účastnice vyzvete, ať si dojdou pro papír nebo blok, psací potřeby a podložku. V následujícím čase se každý člověk bude pokoušet napsat báseň, která by vyjadřovala jeho vztah k přírodě. V každé básni má být:

- věta zachycující aktuální pocit nebo rozpoložení,
- obraz z krajiny nebo přírody,
- vyjádření vlastního vztahu k přírodě.

Na tvorbu básně dejte minimálně půl hodiny. Pokud budou někteří lidé zaseknutí a nebudou si vědět rady, můžete nabídnout návody z metodické sekce.

Na závěr aktivity vytvořte prostor pro zájemce a zájemkyně, ať mohou svoji báseň v kolečku přečíst. Po přečtení jednotlivých básní zůstaneme dál sedět nebo stát v kolečku a přesuneme se k poslední aktivitě, kterou je reflexe.

Reflexe (15 minut)

Na závěr dejte prostor pojmenovat užitečné a učící momenty programu, sdílet s ostatními, jak nám v programu bylo. Zeptejte se například:

- *Můžete popsat pocity, které si z programu pamatujete? Jaký pro vás program byl?*
- *Co nového víte o vztahu člověka a přírody?*

Odpovědi můžete zaznamenat.

Metodický infobox: Volným psaním k básni

Metoda vychází z metody volného psaní, je ale uzpůsobena psaní básní volným veršem.

Použitá metoda pomáhá vyjádřit psanou a poetickou formou myšlenky, se kterými mohou mít účastníci či účastnice jinak problém

Popis metody: Začněte psát. První věta může popisovat vaše pocity, počasí, to, že se vám nechce psát či cokoli jiného. Zkuste psát jednotlivé věty ne přímo za sebe, ale pod sebe, jako by to byla báseň. Nemyslete na logickou návaznost nebo nedumejte nad smyslem. Prostě zapisujte, co vám přijde na mysl. Až budete mít popsanou minimálně půlku stránky, začněte editovat. Některé věty můžete rovnou škrtnout, jiné přeházet. Někdy spojte začátek jednoho verše s koncem druhého. Dělejte to tak dlouho, až se vám výsledná báseň bude líbit.

Infobox – Návrat k přírodní lyrice

V roce 2020 tři čeští básníci Radek Štěpánek, Pavel Zajíc a Jonáš Zbořil vyzvali českou básnickou scénu k návratu k přírodní lyrice. Zveřejnili výzvu, na kterou následně reagovala básnická scéna zasláním mnoha aktuálních děl. Tématu přírodní lyriky se věnovaly literární časopisy jako *Host*, *Psí víno* nebo *Nedělní chvilka poezie*.

Infobox – Joanna Macy a vztah ke světu

Joanna Macy zasvětila svůj tvůrčí život zkoumání a praktikování metod, které nám umožní žít smysluplný, propojený život. Žijeme v době mnoha krizí a cesta z nich tkví už v jejich pojmenování. Pokud chceme vyléčit svět, musíme nejprve proměnit a vyléčit svou představu o světě, způsob, jakým k němu přistupujeme.

Tyto způsoby přístupu k přírodě mohou ilustrovat, jak je vůbec možné přemýšlet nad vztahem člověka a přírody. Jsou ilustrací k základní otázce celého programu a jako příklady slouží k dovysvětlení a odstartování vlastního přemýšlení. Jednotlivé básně se k nim už cíleně nevztahují. Nedoporučujeme je zmiňovat skupině, pro kterou by mohly být zahlcující. Je možné se u nich zastavit s klidnou, vnímavou skupinou nebo se staršími studujícími, které téma hlouběji zajímá. Obecně je použijte, pokud se budou účastníci a účastnice tvářit, že nerozumí tomu, o co má v programu jít, nebo naopak pro pokročilejší skupiny, které ocení intelektuální stimul. Pokud je základní otázka jasná a skupina neklidná a naplněná vlastními nápady, není nutné Macyny teorie vůbec zmiňovat.

Joanna Macy pojmenovává vztah ke světu takovýmto způsobem:

Svět jako bitevní pole

Život je pro nás neutuchající boj o přežití, o teritorium, o partnery. Může být spojen s tím, že mezi lidmi panuje přesvědčení, že Bůh nebo vyšší dobro je na naší straně. Pokud vnímáme svět tímto způsobem, často dělíme věci na dobré a špatné, lidi na vítěze a poražené. Řešení může vést v krutosti a v prostém vyvíjení větší síly.

Svět jako past

Cílem je uniknout, přestat se zapojovat. Odejít do vznešených vzdálených krajin. Ztratit se světem spojením. Pokud pojmáme svět jako past, můžeme se štítit všeho tělesného, všeho obecně lidského nebo čehokoli většinového. Řešení se pak objevuje v izolaci, úniku.

Svět jako milenec

Přicházíme ke světu se vzájemným zájmem a péčí. Vzájemně se vyživujeme a jsme pro sebe zásadní. Toto pojetí se zaměřuje na vzájemné ovlivňování. Narodil od blízkého vztahu založeného například na rodičovství (obraz země jako vyživující matky), svět jako milenec zobrazuje pohled vzájemného podpírání a vyživování. Svět a moje já jsou tak oddělené, a přece směřující k sobě. Prochází časem odloučení a pak se k sobě vrací. Veškerou přírodu můžeme vnímat eroticky jako krásné tělo, město jako pokoj, zemi jako rozevřený vztah, kterým procházíme.

Svět jako já

Cítíme, že bolesti a strasti světa jsou i našimi bolestmi a strastmi. Naše tělo je součástí světa. Jsme jedno. Macy zde upozorňuje na východní i západní náboženské tradice stejně jako na prosté propojení skrz částice, vodu, kterou pijeme, jídlo, které námi prochází. Tento obraz světa si uvědomuje vzájemné propojení a smývá dualitu.

Zdroje:

MACY, Joanna. *Worlds as Lover, World as Self*. Canada: Parallax Press, 2021.

Zdroje

Použité zdroje

- BAUDELAIRE, Charles. *Květy zla*. Praha: Mladá fronta, 1997.
- GLŮČEK, Louise. *Divoký kosatec*. Praha: Opus, 2020.
- ILJAŠENKO, Marie. *Sv. outdoor*. Brno: Host, 2019.
- SMĚKAL, Odolen (ed) a kol. *Země se sněžnou čelenkou: Moderní hindská poezie*, Praha: Československý spisovatel, 1975.
- MACY, Joanna. *World as Lover, World as Self*. Canada: Parallax Press, 2021.
- ORTEN, Jiří. *Verše*. Praha: Odeon, 1970.
- ROBERTSON, Ed. *To see the earth before the end of the world*. Connecticut: Wesleyan University Press, 2010.
- WHITMAN, Walt. *Stébla trávy*. Naše vojsko, 1956.
- ZÁHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*. Klub přátel poezie, 1969.

Rozšiřující zdroje

- WEBER, Andreas. *Hmota a touha*. České Budějovice: Malvern, 2023.

Příloha – Seznam básní

Sněžná pouť

Jiří Orten

Tlapky sněhu mne podrápaly,
na tvářích, v očích, na prsou,
a kudy jdu a chodím,
nahoru, dolů, za poschodím
už nejsou dveře, ani sály.
Nevím, kde jsou.

Zkouším se hýbat. Cítím zimu.
Vdechuji smrt. A mrtev jsem.
Druhdy jsem létal. Dosud létám
do rodných krajin. Pusto je tam
a nesmrtelnost neschází mu.
Na tváří. V očích. Pod prsem.

Daleká sídla! Bratrské vy kouty,
z nichž prodírá se na světlo
mženi a mženi okamžení
a zase nazpět do vězení
řetězy chrastit na kohouty,
že procitání ulétlo.

Příloha – Seznam básní

Vztahy

Charles Baudelaire

přeložil Vladimír Holan

Je chrámem příroda, kde živé sloupy jsou
a z hloubi nesou výš zmatená slova bolu;
člověk tam prochází jen háje ze symbolů,
jež zrakem důvěrným naň hledí nejednou.

Jak echa předlouhá, jež zdaleka se mísí
v jednotu hlubokou a temnou pro úkaz,
obšírnou jako noc a jako plný jas,
zvuk, vůně, barvy též včas odpovídají si.

A vůně svěží jsou tak jako těla dětí,
zelené jako luh, sladké jak hoboje,
- A jiné vzrušují, jsou štědré, triumf světí,

s expanzí předmětů, v nichž nekonečno je:
tak ambra, kadidlo, benzoe, pižma dech,
jež slaví nadšení ducha i smyslů všech.

Příloha – Seznam básní

Dej mi to zářivé mlčící slunce

Walt Whitman

překlad Jiří Kolář, Zdeněk Urbánek

1
 Dej mi to zářivé mlčící slunce se všemi jeho oslňujícími paprsky,
 Dej mi ze zahrady zralý a rudý šťavnatý podzimní plod,
 Dej mi pole s rostoucí nepokosenou trávou,
 Dej mi loubí, z rozdělí dej mi hrozen,
 Dej mi svěží žito a pšenici, dej mi klidně se pohybující zvěř, učící spokojenosti,
 Dej mi noci dokonale klidné, jaké jsem míval na planinách na západ od Mississippi, a pohled na hvězdy,
 Dej mi za svítání vonnou zahradu s krásnými květy, kde bych se mohl nerušen procházet,
 Dej mi za manželku ženu se sladkým dechem, která nikdy neunaví,
 Dej mi pokojné dítě, dej mi stranou vřavy světa venkovský domácí život,
 Dej mi vyzpívat nevynucené zpěvy, uzavřené do sebe, jen pro vlastní poslech,
 Dej mi samotu, dej mi přírodu, dej mi znovu, ó přírodo, svou prvotní svěžest!

Toto si žádám (unaven neustálým rozčilováním a umučen válčením),
 Toto neustále toužím získat, pozvedaje volání svého srdce,
 A zatím co neustále po tom toužím, stále trčím ve svém městě,
 Den co den a rok co rok, ó město, kráčeje tvými ulicemi,
 Kde mne držíš v řetězech takový čas a nedovolíš odejít,
 Přesto mi dávaš tolik, až k přejedení, zbohatlý v duši, neustále dávaš mi tváře.
 (Ó vidím, jak to, čemu jsem chtěl uniknout, se staví proti mým výkřikům, jak je to převrací,
 Vidím svou suši zašlapávat to, co si přála.)

Příloha – Seznam básní

Věčný proud

Sumitránandan Pant

Tys ji neviděl?
Je řeka bez břehů,
bez pramene,
věčný proud!

Bez spěchu, bez hranic,
kolem dokola tekoucí.
Tys ji neviděl –
bez vod, beze dna,
věčný proud?

Je řeka obloha, je moře řeka,
je země řeka,
hora stejně je
řeka!

Obloha modré dno,
moře vír,
země bublina,
hora vlny jsou
a vítr,
neviditelná pěna!

Tys ji nemohl spatřit!
Bez verše, bez slova, bez hlasu, bez citu,
bijící, rozkvétající, povzbuzující –
pramen, pramen,
bouře!

Nahoře, dole, všude
tekoucí věčný proud –
tys ho neviděl?

Příloha – Seznam básní

Intelekt

Sumitránandan Pant

V lesních květech
sny nové jsem obarvil,
uvidíš zítra!
Kukačka nabrala
nový tón do hrdla,
uslyšíš zítra!

Ta křídla motýlí
přenechej lesním vílám;
vědomí,
tvé světlo
je měsíční svit bez těla,
tvůj vlastní šat!

Země dnes
jako káča se točí.
Co na tom?
Už jsme vyrostli!
Veliká, obrovská vznícení horstev,
jež na jednom palci stojí,
jsou pevná a tichá.

Pohled v horizontále
celičkou zemi nemohl přehlédnout –
do světla shůry
přišlo rozřešení!

A kdybychom dnes zabloudili do bláta,
ten pohled shora
nedá nám utonout!

Příloha – Seznam básní

Podzimní

Jan Zahradníček

List za listem klouzavě klesá k zemi,
rok poroučí se včelám, ptákům, snům.
Sad v rozkladu je, mezi haluzemi
kadidlo tlení stoupá k nebesům.

Hrdličky slyšíš přes stromy a střechy,
zajiskří sluncem jejich křik a dům
zas v šero potápí se pod ořechy.
co list to políbení mrtvým rtům.

Na hroby sesouvá se listí rziví.
Za všechno vzdálené, za všechno živé
do mlhy zaúpěly hlasy hrdliček.

Domov a dětství, mrtvých dávné tváře
zblízka zas vystávají a vlhké záře.
Podzimní hořkost vdechuješ jak lék.

Příloha – Seznam básní

Vidět Zemi před koncem světa

Ed Roberson

překlad Magdalena Šipka

Lidé se honí za šancí vidět
Zemi před koncem světa
smrt světa kousek po kousku každý delší než my.

Některé konce světa zažijeme my žijící
čas, smýkaný po generace
ke konečné srážce vyhynutí druhů
pět minut to trvá než spadne letadlo
jednu míli aby zastavil vlak
malou zátoku k pobřeží zaoceánskou loď ke dnu

stopu náležení k národu než zemře Země,
neobyvatelný kontinent.
Ten velmi prchavý čas mezi

velkým a malým
Media zaznamenala *lidé loví ledovce*
stahují se z údolí *a ta rychlost*

pozorovaný led byl zrychlený, až neviditelný
Nyní – jsou to dny a pár stop dál,
nenápadné zhroucení času mezi velkým

a naším malým lidským vyhynutím.
Kdybych měl pult
při této události by na něm byla ledová socha.

A jakákoliv ztráta je to co trvá tak dlouho jako led
je dokud nezmizí ve své polární bílé
a roztaje a země pod tím se vypaří,

Příloha – Seznam básní

do vzduchu. Vše co nás kdysi uhánělo a my
jsme to pro rovnováhu uháněli také, zuby za kopí,
nůž za dráp,

nás zamkne v tomto sevření
už teď vidíme
naše životy byly odneseny
odnesly nám. Lovení medvěda
lovíme ledovce se změnami které přichází
z toho rozhodnutí.

Prohlížíme si svět abychom viděli Zemi

Prohlížíme si svět abychom viděli zemi
ten stříbrný glob na piedestalu abychom viděli základy
vidíme co jsme s tím udělali, co to má co dělat
s námi, vidíme naše obličejě stočené k povrchu;

ale co ze světa je vidět když se díváme na Zemi
nic víc než měření světa minuty ke kameni
prohlížíme, ale dívání přináší
návrat vyžaduje návrat vrací se
řeky se vrací, losos

Hledíme přes svět
abych viděli sami sebe v tom krátkém okamžiku když jsme na Zemi
malá kapradina v puklině na ve tváři útesu

abychom viděli sami sebe
v tom krátkém okamžiku
když jsme
na zemi

vidět Zemi před koncem světa
svět
*je smrtelnost, Země nás přesahuje
je to naše z vesmíru
je naší hodinou kosmu*

Příloha – Seznam básní

Jitřní hodina

Louise Glück

přeložila Veronika Revická-Francová

Nejen slunce, to sama země
září, bílý oheň
žhne z okázalých hor
a plochá cesta se
třpytí brzy po ránu: je to
jen pro naše oči, má to v nás
cosi probudit, či snad i ty cítíš
pohnutí, neschopnost
ovládnout se
v přítomnosti země – Stydím se
za to, co jsem si o tobě myslela, totiž že jsi
nám vzdálený, žes nás měl za
experiment: je
hořké být
bytosť na pouhé jedno použití,
tak hořké. Drahý příteli,
drahý rozechvělý druhu, řekni, který
z tvých dojmů tě nejvíc překvapí,
třpyt země, nebo tvé vlastní užasnutí?
Pro mě je právě úžas vždy
tím překvapením.

Příloha – Seznam básní

Koupím les

Marie Iljašenko

Mladý lesník koupí vzrostlý les v dosahu domova
s koloniemi václavek se šupinami lišejníků
se zajícem na čekané s koroptví v houštině

Bude v něm nacházet staré německé náboje
bude v něm nacházet zalíbení bude nacházet boha
jíst koňský točený salám
četník červotočů

Bude jej prořezávat a klučit roubovat a hýčkat
les není místo které postrádá les je nutnost v jeho povolání
mladý lesník koupí vzrostlý les
uprostřed velikého města

Vzniklé metodické materiály byly finančně podpořeny Ministerstvem životního prostředí z projektu:

Ke kořenům: transformativní pedagogika jako základ environmentálního vědomí.

Vytvářené materiály nemusí vyjadřovat stanoviska MŽP.

Skrze transformativní vzdělávání, nerůstovou ekonomiku a facilitaci přispíváme ke světu, kde budou potřeby všech naplněné v rámci planetárních mezí.

www.nazemi.cz

Ministerstvo životního prostředí

